

Батрадз

Батрадз. Художник Азанбек Джанаєв, 1949

Політ Батрадза на стрілі. Художник Махарбек Туганов, 1940-ві

Батрадз у боротьбі з небом. Художник
Махарбек Туганов, 1940-ві

Батра́дз (Батраз; ос. *Батыраз*, ймовірно від монгол. Батир-ас) — один з головних героїв осетинського нартського епосу, булатний богатир несамовитого норову, уособлення грози й бурі.

Зміст

- 1 У міфології
- 2 Батрадз і Сослан
- 3 Академічна полеміка
- 4 Додатково
- 5 Джерела
- 6 Література
- 7 Автор ВУЕ
- 8 Важливо!

У міфології

За міфами, Батрадз — син патріарха нартів Хамиця з роду Ахсартаггата та діви Биценон з роду карликів Бицента, чарівних підданих Донбеттира — володаря водного царства. Биценон — «царівна-жабка». Як і в слов'янських казках, після порушення обумовленої заборони перестала жити з подружжям. Свого недоношеного сина вона чародійством перемістила чоловікові у спину. Коли матріархія нартів Сатана (сестра-дружина братів Хамиця та Уризмага) розрізала цю чарівну пухлину, звідси вилетіло розпечене металеве немовля та втрапило у море, де й дорослішало.

Підлітком Батрадз допомагав та прислужував як джура герою Сослану (Сосрико) — синові свого дядька Уризмага. Низка переказів описує, як він ще хлопчиком, босий та замузаний, когось рятує або ж бешкетує, вчиться вправлятися зі зброєю (щоправда, із руйнівними наслідками).

Брати Батрадз і Сослан втілювали епічні нартівські чесноти: вправні воїни, кмітливі (хоч і не дуже розумні), відчайдушні, байдужі до небезпеки. Водночас Батрадз, на відміну від брата, не вирізнявся чемністю, шляхетністю, робив те, що волів, не зважаючи на інших (за винятком нартівських патріархів та свого кузена). У ситуаціях, котрі вважав несправедливими щодо себе, ставав войовничо несамовитим.

У зрілому віці одружився на красуні Аколі.

За легендою, Батрадз озлився на нартів за смерть батька та давнішню образу матері й заходився їх винищувати. Його помста була вигадливою, жорстокою і невблаганною. Останні з нартів звернулися з палкою молитвою до божественних сил, у відповідь з неба зійшло небесне воїнство ангелів. Та навіть вони були безсилі проти героя. Творець вирішив завершити Батрадзове життя. Нарти втопили чарівний меч богатиря в Чорному морі, Батрадз втратив свою силу, востаннє перевтілювався і загинув.

Батрадз і Сослан

Міфологічні образи Батрадза й Сослана увиразнюються при порівнянні:

- Обидва брати народилися на світ не від жінки, а в чародійний спосіб.
- Обидва — невразливі («булатні») звитяжці. Проте, Сослан набув таких рис по народженні, після занурення у магічний розчин (немовля тримали за коліна, що відтак лишилися вразливими — міфологічна паралель до Ахілла), натомість Батрадз уже народився з металевим еством і вимагав себе загартувати (його розігрівали на величезній купі хмизу та жбурляли у воду).
- Загибель героїв ставала можливою лише за здійснення певної умови (Сослан мав позбутися свого чарівного коня, а Батрадз — чарівного меча).
- Сослан послуговувався надприродними прийомами нечасто, переважно за допомогою своїх дружин. Натомість Батрадз за своєю природою був чарівним воїном, регулярно перетворював своє тіло на меч або іншу металеву зброю. Деколи ставав «снарядом дистанційного ураження»: від мотиву пострілу собою як стрілою з велетенського лука — до перевтілення в ядро великої гармати.

- На відміну від брата, який у перервах між походами й подвигами мешкав поміж нартів, Батрадз з'являвся на землі рідко. Перебував у чарівній кузні божественного Курдалагона на небесах, чи-то у матері, в підводній оселі Донбеттира. Лише на прохання людей про порятунок стрімко злітав з небес у вирі грому та блискавок і вступав у битву з черговими ворогами.

Академічна полеміка

Дослідники проводять паралелі між образом Батрадза й богами-громівниками з іншого міфо-епічного простору: не так з божественними царями (як-от Зевс чи Індра), як богатырями — напр., Тор, Веретрагна, Геракл, Арджуна, Кухулін тощо. Окрему увагу привертає паралель з авестійським Веретрагнуою. По-перше, це іранське божество вважалося покровителем війни, відваги та бурі, асоціювалося з мечем та образом вепра. В елліністичний час із ним асоціювали Геракла (про що свідчить Бехистунський рельєф 140-х до н. е.). Іранською є й скіфо-аланська основа осетинської міфології. По-друге, в новоперській вимові (від 10 ст.) ім'я божества звучало як Бахрам. За однією з версій, монгольське ім'я Батир-Ас (осетин. Батрадз) було лише рецепцією автентичного імені героя, що мало нагадувати перське «Бахрам».

Аналогом перського Веретрагни/Бахрама розглядають і скіфського бога Арея (Ареса), якого вшановували у вигляді меча-акінака, встромленого в символічний курган з хмизу. Від нього ж виводять і нарта-героя Батрадза, що регулярно перекидався на меч.

Окремі дослідники вважають відповідником Батрадза індо-іранське божество вітру-бурі, помсти і хтонічних сил Вайю.

Додатково

За легендою, Бог-Творець пролив по загибелі Батрадза три сльози. Осетини вірять, що там, де впали ці святі сльози скорботи, виникли три старовинні святилища-дзуари — Реком, Таранджелоз і Микалгабирта.

Джерела

Хамыц и Батрадз // Сказания о Нартах. Осетинский эпос / Пер. с осет. Ю. Лебединского. 4-е изд. Цхинвали : Ирыстон, 1981. С. 226–296.

Література

1. Дюмезиль Ж. Осетинский эпос и мифология / Пер. с фр. Москва : Наука, 1976. С. 253–257.
2. Дюмезиль Ж. Скифы и нарты / Сокр. пер. с фр. Москва : Наука, 1990. С. 13–70.

3. Дарчиев А. В. Некоторые древнеиндийские аналогии к «Мотиву Мелюзины» в сказаниях о рождении нарта Батраза // Современные проблемы науки и образования. 2013. № 6. С. 805–811.
4. Чибиров Л. А. Мифологическое и божественное начало в образе нарта Батрадза // Вестник Владикавказского научного центра РАН. 2013. № 2. С. 23–25.
5. Чибиров Л. А. Нарт Батрадз и его аналоги в индоевропейском мифо-эпическом пространстве (сюжетные параллели и образные ассоциации) // Известия Северо-Осетинского института гуманитарных и социальных исследований им. В. И. Абаева. 2013. № 9 (48). С. 3–19.
6. Джигоева З. А. Батраз-Бартатуа-Паруйр = Скифы и Армянское царство // NARTAMONGÆ. 2017. Т. 12. № 1–2. С. 121–130.
7. Цховребова М. В. Опыт сравнительного анализа одного мотива в нартовской и кельтской мифологии: Парталон, УырызмÆг, Сатана, Батрадз // Евразийский Союз Ученых. 2020. № 9–4 (78). С. 4–13.

Автор ВУЕ

Д. О. Король

Покликання на цю статтю: Король Д. О. Батрадз // Велика українська енциклопедія.
URL: <https://vue.gov.ua/Батрадз> (дата звернення: 9.05.2022).

Статус гасла: Оприлюднено

Оприлюднено: 13.04.2021